

En idol från Hietaniemi i Luopioinen

Sommaren 1964 hittades vid utgrävningar på stenåldersboplatsen Hietaniemi i Luopioinen socken i mellersta Tavastland en leridol, som genom sina särdrag är unik för Finland och en av de märkligare inom hela den kamkeramiska kulturkretsen.

Boplatsen ligger vid östra stranden av sjön Kukkiajärvi c. 6 km öster om Luopioinen kyrka och vid basen av en liten udde, Hietasenkärki, som hör till Hietaniemi hemman i Padankoski by. Den är delvis belägen inom hemmanets trädgård på en mot sydöst vättande sandsluttning. Grävningarna leddes av författaren och de omfattade endast en del av den vidsträckta boplatsen.

Fynden bestod främst av lerkärslbitar, både äldre (fig. 2 a) och yngre (fig. 2 b, c) typisk kamkeramik. I de undre grävningsskikten påträffades ett antal krukskärvor, som torde tillhöra den äldre tidiga kamkeramiken (fig. 2 d-f). Utom kamkeramik hittades också litet epineolitisk keramik med asbestinblandning eller med textilavtryck (fig. 2 g, h), av vilka några uppvisar drag, som förbinder dem med textileramik av typ Kalmistonmäki (fig. 2 h), vilken av Meinander dateras till förromersk järnålder. De olika keramikslagens fyndförhållanden antyder, att jordlagren har omrörts under förhistorisk tid, vilket stöds av det faktum, att keramiken i allmänhet var krossad i mycket små skärvor.

Idolen hittades i grävningssområdets och tillika i sluttningens översta del, 3.85 m över Kukkiajärvis yta (sjöns höjd över havet är 86.44 m) och på 31 m avstånd från stranden. Strandlinjen har under förhistorisk tid legat 1.5 m högre än i våra dagar och har följt den stenformation som tangerar grävningssområdets nedre gräns. Idolen påträffades alltså drygt 2 m över den gamla strandlinjen. Den låg 22 cm djupt i rödbrun sand. På fyndstället förbyttes den gulbruna mull- och sotblandade sanden på 10 cm djup under humuslagret till rödbrun renare sand och 25 cm lägre ned vidtog ett lager grov gul sand, i vilket fynden upphörde på 40 cm djup. I närheten av idolen påträffades rikligt med keramik i alla grävningsskikt. Omkring den låg både äldre och yngre kamkeramik samt två bitar textileramik av Kalmis-

Fig. 1. Idolen från Hietaniemi, Luopioinen socken, Tavastland. NM 163:56. Skala 3:2.

tonmäki-typ (fig. 2 h). Det nedersta fyndet, bredvid idolen, var textilkeramik.

Idolen skadades något. Den låg på rygg och grävningsspaden skar av fötterna. Genom sällning lyckades det att återfinna den vänstra foten och benens längd är alltså känd.

Idolen föreställer tydligt en sittande tvåbent människa, vars huvud är tämligen realistiskt återgivet (fig. 1). Hakan och halsen går ihop med den jämntjocka och böjda bålen, vars nedre ända förgrenar sig till två ben. Armar har idolen inte haft. Figurens höjd är i sittande ställning 41 mm, det största avståndet från hjässan till benens spets är 45 mm. Huvudets och bålens tvärsnitt är i stort sett runt med en diameter av i medeltal 16 mm. Benen är platta och smalna av mot foten, avståndet mellan deras ytterkanter är 27 mm. Det bevarade vänstra benet är 12 mm långt och fotspetsen är avrundad. Ansiktet domineras, liksom ofta i primitiv människoframställning, av den iögonenfallande stora, 11 mm långa och svagt böjda näsan. Ögonen, som består av två c. 2 mm djupa prickar, ligger på 7 mm avstånd från varandra och omedelbart under näsan har munnen markerats med ett otydligt streck. På båda sidor om huvudet har man med fingertopparna format öron, av vilka det ena i tiden har brustit. På ryggsidan har

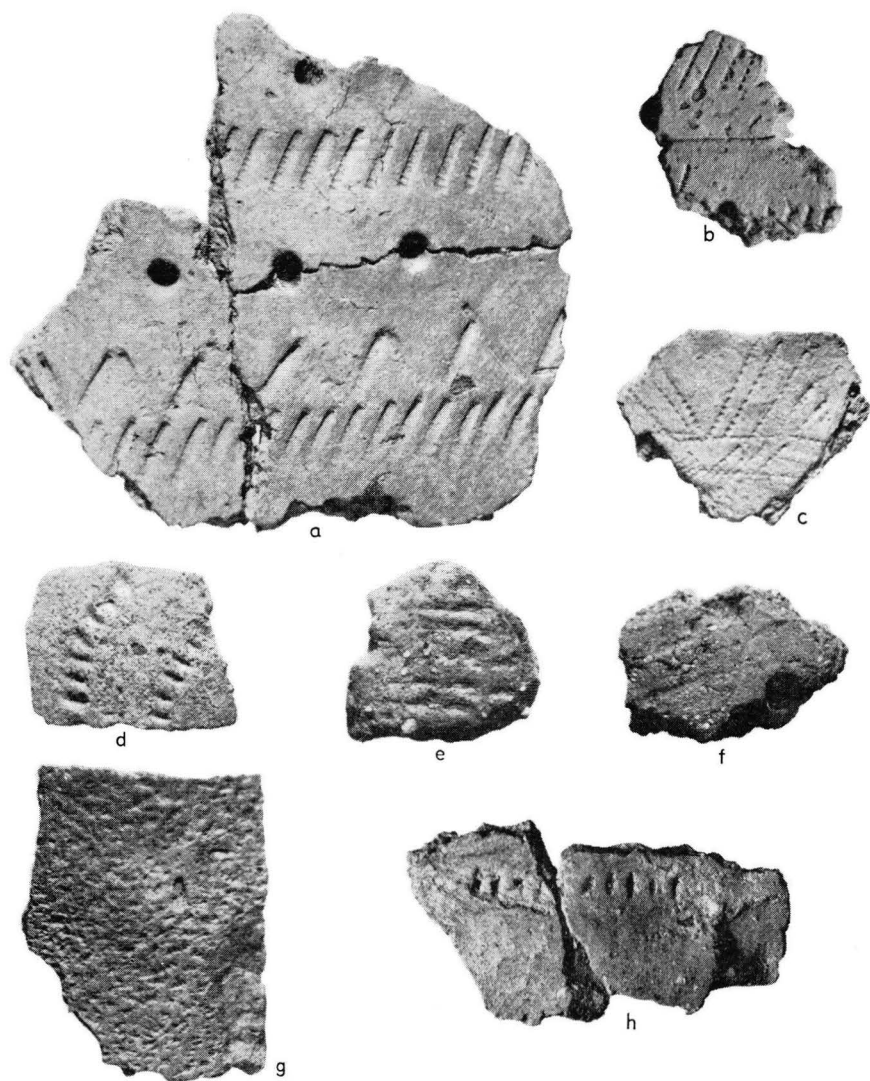

Fig. 2. Keramik från Hietaniemi, Luopioinen sn. Skala 3: 5.

man i samma teknik format en 5 mm hög och 25 mm lång böjd ås, en »ryggrad», som i hela sin längd, särskilt på den vänstra sidan, uppvisar fingeravtryck.¹ Från nässpetsen till ryggradens yttersta rand är avståndet 25 mm. Inga könsattribut kan iakttagas.

¹ I begynnelsen av människofostrets utveckling är ryggraden och huvudet dess mest iögonenfallande delar. Fostrets böjda ställning med de nästan omärkliga extremiteterna ger det en stor likhet med flere av den kamkeramiska kulturens idoler.

Idolen är gjord av tät, omagrad och ljus lera av god kvalitet. Den är delvis ornerad med en tunn kamstämpel med i medeltal 1.5 mm långa avtryck. Dekoren bildar inte zoner eller grupper, utan är jämnt fördelad. Den följer idolens böjda form och kamavtrycken är i allmänhet snedställda i förhållande till idolens längdaxel. På benen har kamstämpeln intryckts på på tvären och bildar tillsammans ett V-format mönster. Ornering saknas på idolens mage, på ansiktet, på näsans sidoytor, hjässan, nacken och ryggåsen. På näsryggen finns ett kamstämpelavtryck, som sträcker sig upp till hjässan. På vardera tinningen finns två stämpelavtryck.

Idolen kan inte dateras stratigrafiskt, eftersom de olika keramikslagen var helt omblandade, men det mest sannolika är, att den tillhör den typiska kamkeramikens tid och, av den smala kamstämpeln att döma, dess yngre skede.

Jämförd med övriga i Finland hittade kamkeramiska idoler bildar Hietaniemi-idolen tillsammans med åtta andra idoler en grupp, som karaktäriseras av en böjd jämntjock bål med, på ett undantag när, runt tvärsnitt. Dessa nio idoler är de enda någorlunda helt bevarade exemplar som tillsvidare har påträffats i Finland. Dessutom förefaller i samtliga fall den ena ändan vara formad till ett huvud med näsa och fem av idolerna har på ryggsidan en böjd ås. Av de först hittade företrädarna för denna typ, som av Pälssi,² Ailio³ och Äyräpää⁴ i tiden tolkades som alternativt människoliknande idoler, lergökar (*savikukko*), djur- eller fallosfigurer, har idolen från Honkaniemi, Askola sn (fig. 3 a), trots att den är lätt skadad, mest påmint om en sittande människa. Med stöd av den har det funnits anledning att misstänka, att också de övriga föreställer människor. En idol, som för tre år sedan hittades på Nikkarinmäki boplats i Kymmene socken (fig. 3 b), har ett människoansikte, en flat, axelbred bål och ryggås och har gjort denna tolkning allt mera övertygande. Med stöd av den böjda idoltypens kanske mest naturalistiska företrädare, Hietaniemi-idolen, kan man nu på ännu säkrare grunder än förut påstå, att även tidigare obestämbara lerfigurer föreställer sittande människor. Sålunda kan man nu anse det mycket sannolikt att de s.k. lergökarna (två från Papinkangas i Räisälä fig. 3 c, d, en från Riukjärvi i Kaukola fig. 3 e, en från Pääskylähti i Sääminki fig. 3 f) med sin böjda bål, huvud och näsa är människoidoler. Den ena idolen från Papinkangas har ryggås, idolen från Pääskylähti i dess ställe en punktrad och idolen från Kaukola en låg ås under fotdelen. Detsamma gäller idolen från

² Sakari Pälssi, Riukjärven ja Piiskunsalmen kivikautiset asuinpaikat Kaukolassa, SMYA-FFT XXVIII: 1, s. 165.

³ J. Ailio, Die steinzeitlichen Wohnplatzfunde in Finland I, s. 94 f.; II, T. 10: 17.

⁴ A. Äyräpää, Kampakeraamisen kulttuurin savikuviot, SM 1941, s. 98.

Fig. 3. Idoler av lera. — a. Honkaniemi, Askola sn, Nyland. NM 8829: 31. — b. Nikkarinmäki, Kymmene sn, Nyland. NM 15194: 354. — c och d. Papinkangas, Räisälä sn (= Mel'nikovo), S. Karelen. NM 4577: 11. — e. Riukjärvi, Kaukola sn (= Borodinskoe), S. Karelen. NM 5174: 230. — f. Pääskylähti, Sääminki sn, Savolax. NM 9085: 25. — g. Madeneva, Pihtipudas sn, Tavastland. NM 12520: 13. — h. Sola, Polvijärvi sn, N. Karelen. NM 15341: 17. — Skala 4: 5.

Madeneva i Pihtipudas (fig. 3 g), som mycket påminner om de ovannämnda. Genom sin vågiga ryggås och sin näsa kan en larvliknande idol från Sola i Polvijärvi (fig. 3 h) hänföras till samma grupp.

Utom dessa nio hela idoler finns det flere fragment, som av allt att döma

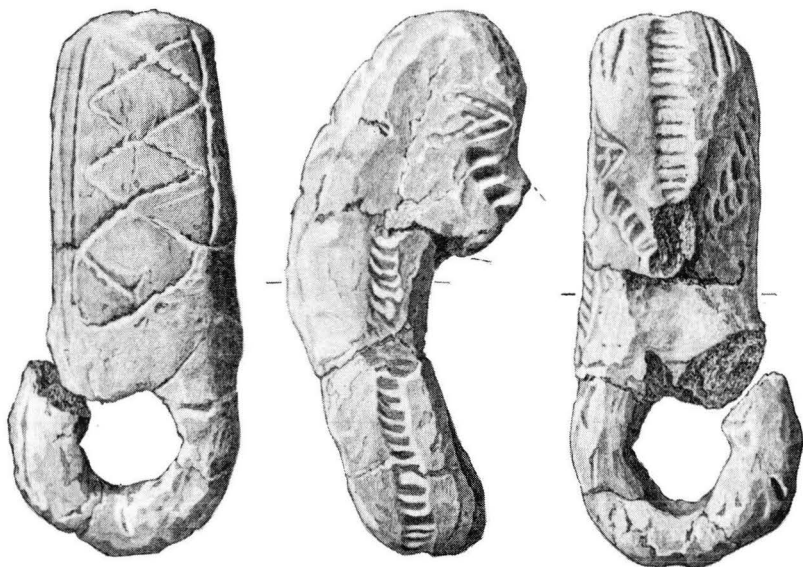

Fig. 4. Lerfigur från Papinkangas, Räisälä sn, S. Karelen. NM 4577: 12. Skala 4: 5.

tillhör samma böjda, människoliknande grundform.⁵ Sådana är fragmenten med ryggås från Saunaniemi i Suonenjoki (NM 14821: 106), från Karvio i Heinävesi (NM 15036: 3) och Moninmäki i Leppävirta (NM 13886: 91); på den sistnämnda kan man se ett kamstämpelavtryck längs näsryggen och på tinningarna (jfr Hietaniemi-idolen). Av sådana fragment kan man ännu nämna ett från Laukniemi i Taipalsaari (NM 14952: 2), som påminner om huvudet på idolen från Pääskylähti (fig. 3 f) och som är ornerat kring näsa och ögon. Från Laukniemi finns också ett annat fragment av en lerfigur (NM 15831: 1), som kunde vara huvudet till en idol. Fragmentet från Papinkangas i Räisälä (NM 4577: 9) är snarast ett idolhuvud med avbruten näsa. Lerfiguren från Pitkäjärvi i Räisälä, som allmänt ansetts för en fallos-figur, förefaller att i själva verket vara ett fragment av ett huvud av en starkt böjd fosterlik idol med näsa och vågig ryggås.⁶ (fig. 5 b)

I detta sammanhang kan man även nämna en lerfigur från Papinkangas i Räisälä,⁷ som allmänt har tolkats som en fallosamulett med ögla för att bäras i ett band om halsen (fig. 4). Om man emellertid vänder uppochned på denna lerfigur, kan man se den som en svagt böjd idol, vars näsa har

⁵ I det följande behandlas endast några av de tydligaste fragmenten; de talrika brottstyckena av andra typer tas inte upp till behandling.

⁶ NM 9277. — *Äyräpää*, SM 1941, s. 98, fig. 33.

⁷ *Äyräpää*, SM 1941, s. 98.

Fig. 5. a: Fragment av tvåbent leridol. Häyrynmäki, Viborg, S. Karelen. NM 5428: 60. Skala 1: 1. — b: Leridol med lång näsa. Pitkäjärvi, Räisälä, S. Karelen. NM 9277:22. Skala 4:5.

brutits av och vars sammanvuxna fötter bildar länken i figurens motsatta ända. Förklaringen, att föremålet skulle ha burits i ett halsband, förefaller av rent praktiska skäl tämligen omöjlig på grund av föremålets storlek, böjda form och sköra konsistens. Tolkningen som idol finner ytterligare stöd i tvenne V-formade ornament på huvudets sidor, vilka kan beteckna ögon, och i den kamstämpellinje, som från pannan har fortsatt ut på näsan. Samma kamstämpeldecor återfinner man även på tinningarnas plats. Figuren påminner således i dessa avseenden om idolen från Hietaniemi och om fragmentet från Moninmäki i Leppävirta. De korslagda ornamenten på figurens rygg är kanske avsedda att motsvara en ryggås och stöder måhända ytterligare tolkningen som en människoliknande idol.

Fragmentet av en lerfigur från Mikonsaari i Lappee (NM 9316: 3), som i Nationalmuseets katalog har tolkats som en fallosfigur, förefaller snarare att vara ett idolhuvud med avbruten näsa. Överhuvudtaget verkar det som om hela teorin om fallosfigurer på goda grunder kunde ifrågasättas — fallosarna är helt enkelt idolors näsor.

Fotstycken av idoler av den böjda typen finns i åtminstone fyra tämligen bestämbara exemplar: från Tiurinmäki i Räisälä (NM 2789), Nimisjärvi i Säräisniemi (NM 4080: 19), Honkaniemi i Askola (NM 8828: 48)⁸ och Vävarsbacka i Borgå (NM 8227: 56).⁹ Mera platta fragment, som påminner om fotstycket på idolen från Nikkarinmäki (fig. 3 b), men som till åtskillnad från den är ornerade, finns åtminstone från Hannusbacken i Lapträsk (NM 9404: 28) och ev. från Lavamäki i Kaukola (NM 5563: 28).¹⁰

Ett fragment av en idol, vilken liksom Hietaniemi-idolen har varit tvåbent, finns från Häyrynmäki i Viborg (fig. 5a). Detta brottstycke har Äyrä-

⁸ Äyräpää, SM 1941, fig. 21.

⁹ Äyräpää, SM 1941, fig. 31.

¹⁰ Äyräpää, SM 1941, fig. 19 resp. fig. 26.

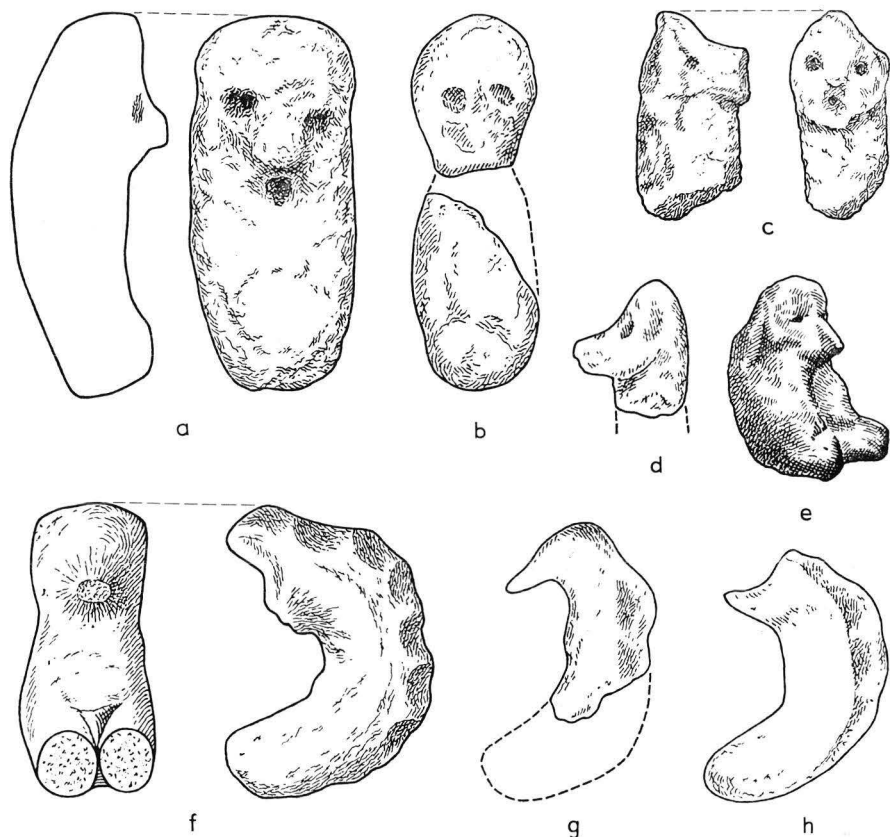

Fig. 6. Idoler av lera från kamkeramiska boplatser. — a — d. Kubenino. — e. Valma. — f. Solommennoe VII. — g. Kinema. — h. Ileksa. Efter *Voss, Pankrušev och Jaanits*. Skala 3: 4.

pää ansett härstamma från en naturalistisk människofigur.¹¹ Fragmentet skiljer sig från motsvarande parti på Hietaniemi-idolen blott genom sin plattare form och i någon mån även genom benens ställning. Huruvida den fragmentariska lerfiguren från Virtala i Pihtipudas,¹² som åtminstone inte kan hänföras till de ovan beskrivna idoltyperna, har haft två ben, kan man inte avgöra med säkerhet. Det svårbestämbara idolfragmentet från Kankaanlaita i Kerimäki (NM 9135: 55) kunde kanske däremot vara en tvåbent idols ena ben. Om »fallos-amuletten» från Papinkangas i Räisälä föreställer en människa, vilket förefaller sannolikt, representerar den en alldeles unik, ornerad tvåbent idoltyp.

¹¹ *Äyräpää*, SM 1941, s. 92.

¹² NM 5278: 60. — *Äyräpää*, SM 1941, fig. 20.

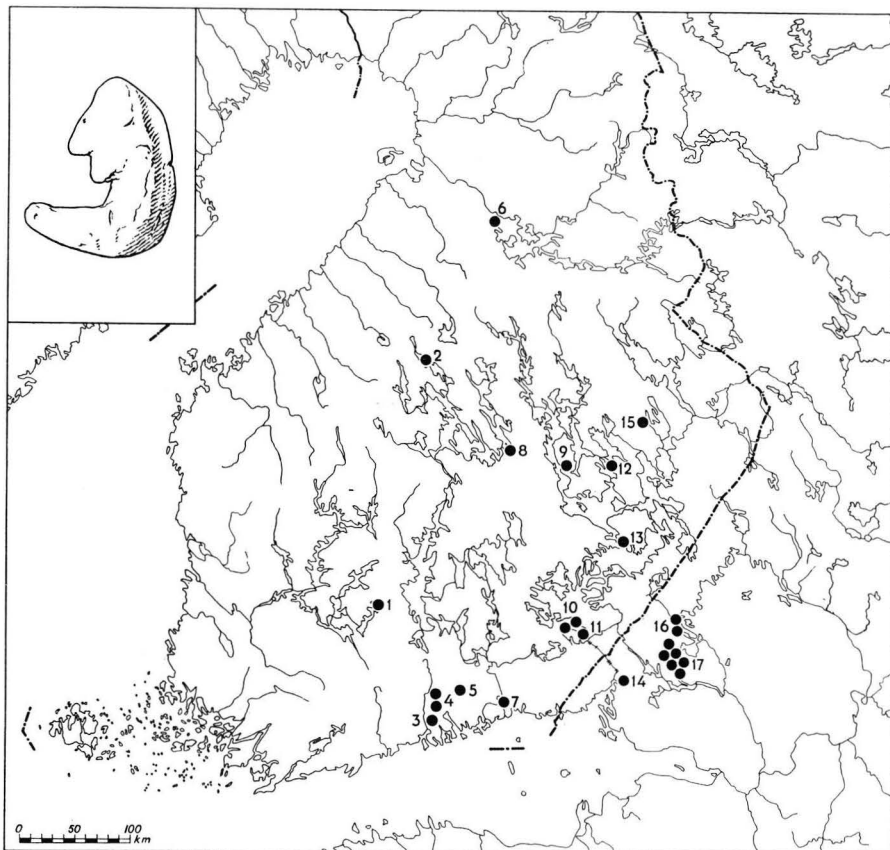

Fig. 7. De kamkeramiska böjda idolernas utbredning i Finland och södra Karelen. — 1 Luopioinen, 2 Pihtipudas, 3 Borgå, 4 Askola, 5 Lapträsk, 6 Säräisniemi, 7 Kymmene, 8 Suonenjoki, 9 Leppävirta, 10 Taipalsaari, 11 Lappee, 12 Heinävesi, 13 Sääminki, 14 Viborg, 15 Polvijärvi, 16 Kaukola, 17 Räisälä.

Idolfragmenten från den tidigkamkeramiska boplatsen Toispuolojannummi i Paimio (t.ex. NM 8955: 130, 199 och 9390: 158) och ett liknande brottstycke från Hautaketo i Vetil¹³ avviker däremot i hög grad från den böjda idoltypen och förefaller att bilda en särskild, västlig grupp. De är platta, axelbreda och raka och saknar ryggås. Alldeles utan släktskap med den böjda huvudtypen är de dock inte. Den nedre delen av två bålfragment från Toispuolojannummi är nämligen svagt böjda och de breda axlarna är ett drag som sammanbinder dem med idolen från Nikkarinmäki. Den fragmentariska idolen från Kolmhaara i Honkilahti torde likaså tillhöra

¹³ C. F. Meinander, SM 1946, s. 12, fig. 21. — NM 11600: 1.

den västliga gruppen.¹⁴ I östra Finland, bl.a. i Kaukola, och på landets sydkust, t.ex. i Liljendal, har man funnit några fragment som liknar idolorna från Toispuolajannummi.¹⁵

Av de idoler, som är författaren bekanta från den kamkeramiska kulturens område utanför Finlands gränser, påminner en idol (fig. 6 f) från utgrävningarna åren 1955—61 boplatsen Solommenoe VII väster om Onegasjön mycket om idolen från Hietaniemi.¹⁶ Den har vågig ryggås, otydliga anletsdrag (näsan är avbruten) och avbrutna, något skadade ben. Boplatsen dateras av Pankrušev till tiden 2000—1800 f. Kr. Närmare uppgifter om idolen saknas i den citerade publikationen.

På boplatsen Valma vid nordvästra stranden av sjön Võrtsjärv i Estland hittades i början av 1950-talet en idol med ryggås och ett ansikte, som uppenbart liknar Hietaniemi-idolens anletsdrag (fig. 6 e).¹⁷ Den stora näsan är nästan densamma, ögonen är svagt markerade och på sidan av huvudet sitter två långsträckta öron. Hietaniemi-idolen och lerfiguren från Valma är såvitt författaren vet, de enda kamkeramiska idoler som har öron. Idolen från Valma är lätt axelbred och bålen avslutas med två alldeles korta ben. Jaanits uppfattar den som en björn.

På boplatsen Ileksa söder om sjön Onega har man hittat en hel, nedtill starkt böjd idol med ryggås och framskjutande näsa (fig. 6 h).¹⁸ Från trakterna av Kinema-flodens mynning i Kargopol-området känner man en nästan likadan idol, också den med ryggås (fig. 6 g).¹⁹ Även idolorna från Kubenino vid Onega-flodens övre lopp hör till den böjda grundtypen (fig. 6 a-d).²⁰ De torde vid sidan av Hietaniemi-idolen och idolorna från Purciems i Kurland,²¹ vara de enda kamkeramiska idoler, på vilka ögonen tydligt har markerats. Ett idolfragment, som liknar Kubenino-idolorna har hittats på den närbelägna boplatsen Modlona och ytterligare en skall ha

---

¹⁴ NM 15512: 194. — *Torsten Edgren*, Nordenskiöldsamfundets tidskrift XXIV (1964), fig. 1.

¹⁵ *Äyräpää*, SM 1941.

¹⁶ *G. A. Pankrušev*, Plemena Karelii v èpohu neolita i rannego metalla (Moskva—Leningrad 1964), Tabl. 35: 1.

¹⁷ *A. L. Jaanits*, Neolitičeskoe poselenie Valma, Trudy pribaltijskoj ob'edinennoj kompleksnoj ekspedicii, Tom I (Moskva 1959), Tabl. II: 7.

¹⁸ *M. E. Voss*, Sovetskaja etnografija 1948: 4, s. 29 — *M. E. Voss*, MIA 29, s. 198, fig. 102: 10.

¹⁹ *M. E. Voss*, MIA 29, s. 198, fig. 102: 9.

²⁰ *M. E. Voss*, Sovetskaja arheologija V (1940), s. 51, Tabl. I. — *Voss*, MIA 29, s. 198, fig. 102: 2, 3, 5, 6, 7. — *Äyräpää*, SM 1941, s. 101.

²¹ *E. Sturms*, Senatne un maksla 1937: IV, s. 83 f., fig. 1—2. — *Äyräpää*, SM 1941, s. 102.

hittats på boplatsen Stanok i guv. Kostroma.²² Vid Akali-floden i Estland, nära Peipus sydvästra strand, grävde man år 1950 fram några svagt böjda och skadade idoler, som i sin klumpighet påminner om figurerna från Kube-nino och vilkas fotstycke påminner om Purciems-idolernas.²³ De tämligen naturalistiska idolerna från Purciems uppvisar drag, som erinrar både om idolerna från Toispuolajannummi och om den östsvenska boplatskulturens idoler från Jettböle i Jomala, med vilka Äyräpää närmast jämför dem.²⁴ De har dock även så många drag gemensamma med idolerna av den böjda typen (jfr idolen från Nikkarinmäki fig. 3 b), att den kanske snarare kunde räknas till dem.

Hietaniemi-idolen är den västligaste av de i Finland funna idolerna av den böjda typen. Emedan hela gruppens utbredning är klart östlig (karta fig. 7), är det naturligt att samma typ även förekommer i Olonets och i Kargopol-området. De böjda idolerna hör sannolikt till den typiska kamkeramikens tid.

Timo Miettinen

---

²² Voss, Sovetskaja arheologija V, s. 51, not 4.

²³ A. L. Jaanits, Poselenija epohi neolita i rannego metalla v priust'e R. Emajygi (Tallinn 1957), s. 273, fig. 59: 1—4. — Jfr även Jaanits, Sovetskaja arheologija XIX (1954), s. 196, fig. 22: 1.

²⁴ Äyräpää, SM 1941, s. 106.

REFERAT

Ein tönernes Idol aus Hietaniemi, Gem. Luopioinen. Das tönernerne Idol Abb. 1 wurde im Sommer 1964 bei Ausgrabung eines steinzeitlichen Wohnplatzes im mittleren Tawastland gefunden. Es stellt einen sitzenden Menschen mit zwei Beinen dar und ist mit einem schmalen Kammstempel orniert. Der Verfasser bezieht es auf eine Gruppe stark gebeugter, stilisierter Idole, von welchen ihm aus Finnland weitere acht heile und eine Anzahl Fragmente bekannt sind (Abb. 3 und Karte 7). Ähnliche Idole kommen auch im nordwestlichen Teil der Sowietunion vor (Abb. 6) und diese weisen auch Ähnlichkeiten mit ostbaltischen Idolen aus kammkeramischer Zeit auf (Valma, Akali, Purciems). Die Theorie, dass gewisse dieser Idole Phallen vorstellen sollten, weist der Verfasser ab.